

Novi trendovi čitanja prostora u anglofonim književnostima i popularnoj kulturi

(*Preispisivanje urbanog prostora u anglofonoj književnosti*, uredile Vesna Ukić Košta i Monika Šincek Bregović, Sveučilište u Zadru, 2023)

Nadahnut stogodišnjicom objave *Uliksa i Puste zemlje* te njihove problematike urbanoga, zbornik *Preispisivanje urbanog prostora u anglofonoj književnosti i kulturi* urednica Vesne Ukić Košta i Monike Šincek Bregović sa Sveučilišta u Zadru donosi dvanaest znanstvenih radova domaćih i inozemnih autora, udruženih u promišljanju uzajamnoga djelovanja urbanog prostora i čovjeka pod utjecajem industrijalizacije, globalizacije, kapitalizma, migracija i digitalizacije. Široka lepeza autora koji su zborniku pridonijeli, a koja uključuje studente i istraživače na diplomskoj, doktorskoj i višim akademskim razinama, jamči raznolikost žanrova i teorijsko-metodoloških pristupa u razmatranju sprege grada i čovjeka, njezinih manifestacija i implikacija. Shodno tomu, radovi proučavaju književnost, film i videoigre prepletom teorijskih postavki kulture, rase i etniciteta, humane geografije, biopolitike, posthumanizma, kognitivne lingvistike i konceptualne metafore. Namjera zbornika je, kako navode urednice, ponuditi nove metodološke okvire i čitanja urbanoga prostora u kanonskim te novijim tekstovima engleskoga govornog područja.

Da su nova čitanja istih prostora plodonosna pokazuje već uvod prvog tematskog poglavlja *Čudovišni gradovi*, odnosno rad Emilije Musap „Dvojni prikaz East Enda u romanu *I, Ripper* Stephena Huntera“. Polazeći od Yi-Fu Tuanova tumačenja grada kao „sigurno[g] mjest[a] pripadnosti i prostor[a] tjeskobe“ (16), autorica istražuje podvojeni doživljaj devetnaestostoljetnog Londona u navedenom romanu. Za razliku od viktorijanskih prikaza East Enda ili istoka Londona – kao siromašnog, mračnog i morala lišenog obitavališta Drugoga i time antiteze civiliziranom, prosperitetnom West Endu – djelomično utjelovljenih Hunterovim smještanjem Jacka Trbosjeka i njegovih ubilačkih pohoda na istok, Musap razotkriva i drukčiju perspektivu toga prostora u romanu. Usprkos zadržanoj podjeli grada na zapad i istok te prizorima koji East End predstavljaju kao bučan i mračan prostor nastanjen beskućnicima, kriminalcima, prostitutkama i ostalim nepoželjnicima civiliziranoga društva,

roman donosi i njegovo drugo lice. Tako Musap u Hunterovim opisima pronicljivo uočava i mirnu, radničku svakodnevicu East Enda, šarolikost stanovništva koja slavi a ne marginalizira Drugoga, pa čak i (pr)osvijetljenost njegovih noćnih ulica. Na taj način autorica potvrđuje tezu o podvojenom pristupu East Endu potkraj 19. stoljeća i otvara prostor za razmatranja nekih drugih (ozloglašanih) urbanih prostora u anglofonoj, ali i svjetskoj književnosti.

U radu „Grad u zaleđu i zaleđe u gradu: rituali krvoprolića u pripovijetki 'U brda, gradovi' Clivea Barkera“ Ljubica Matek grad tumači kao spoj urbanog i ruralnog proizišao iz čudovišnog širenja grada i njegova obuhvaćanja zaleđa, tradicionalno shvaćenoga kao nazadnog. Uočavajući filozofske postavke Hobbesova *Levijatana* u prikazu urbane zajednice kao diva u Barkerovoj pripovijetki, rad povlači paralele između Hobbesove vizije i Barkerova grada kao golema čudovišnog tijela sastavljenog od pojedinačnih ljudskih te viđenja ljudske prirode kao nasilne i (auto)destruktivne. No rad utvrđuje i razliku u pristupima, očiglednu u Barkerovoj dekonstrukciji demokratske urbane zajednice kao zaloga mira i blagostanja, koje zastupa Hobbes. Matek svoje tumačenje grada kao ne nužno civiliziranog prostora potkrepljuje Barkerovim nasilnim obračunom i (samo)uništenjem dvaju personificiranih gradova, Popolca i Podujeva, te njihovim provlačenjem kroz ključ gotičkog prostora prekoračenja i horora kao žanra koji kroz šok i nasilje propituje uvriježene koncepte. Doista, iz rada se lako iščitava argument u korist šireg poimanja grada i zaleđa, ne kao puke opreke civiliziranog urbanog i nasilnog ruralnog, već kao njihova hibrida, zbog neizbježnog djelovanja ljudske prirode u obama.

Nasuprot monografskom pristupu *mračnim* gradovima u prvim dvama radovima, Magdalena Maczynska donosi članak „Ovaj čudovišni grad: urbana vizionarska satira u romanima Martina Amisa, Willa Selfa, Chine Miévillea i Maggie Gee“. Uspostavljajući London kao grad-lajtmotiv zbornika, autorica podsjeća na vezu razvoja romana kao žanra i modernog velegrada. Za razliku od realistič-

ke pozadine romana, Maczynska kasne dvadesetostoljetne romane o britanskoj prijestolnici vidi kao spoj realizma, satire i fantastike koji rađa urbanu vizionarsku satiru (48). Promatrajući međudjelovanje globalizacije i ekonomske krize na velike društvene oscilacije i nemire, umrtvljujući konzumerizam, otuđenje te ekološke i nuklearne opasnosti, autorica navodi da se satirički pristup, očit u sadržajno-formalnim odstupanjima od konvencionalnog romana, nametnuo među spisateljima kao odgovor na sveobuhvatnu krizu potkraj 20. stoljeća. Odras takvih realističko-satiričko-fantastičkih tendencija jest London kao grad živih mrtvaca u *How the Dead Live* Willa Selfa i *Other People* Martina Amisa, kanalizacijska metropola nastanjena ljudima-štakorima u *King Rat* Chine Miévillea, grad čimpanzi u *Great Apes* Willa Selfa te apokaliptični prostor izložen nuklearnoj prijetnji u *London Fields*u Martina Amisa i *The Burning Book* Maggie Gee. Autorica zaključuje kako heterogenost forme i sadržaja u romanima odgovara heterogenosti modernoga grada, a onda i njegovu utjecaju na um i tijelo pojedinca.

Na početku drugog poglavlja, *Rasa, etnicitet i (ne samo) London*, Lucija Levanić i Ana Marija Mašić u „*Buddhi iz predgrađa* i magičnoj privlačnosti metropole“ tematiziraju fluktuirajući prostor velegrada, Londona i New Yorka, kao utjelovljenja beskonačnih mogućnosti ljudskog rasnog, etničkog i seksualnog identiteta i njihove fluidnosti. Naspram stacionarnosti i ograničenosti predgrađa, suvremeni velegrad prikazuje se kao šarolik prostor koji pojedincu omogućuje stalnu mijenu vanjskih i unutarnjih vidika, a koju protagonist romana Hanifa Kureishija potvrđuje. Tezu o povezanosti i promjenjivosti urbane esencije grada i ljudskog identiteta autorice donose pozivajući se na Baumanovu teoriju tekuće modernosti i Hallovo propitivanje identiteta kao stabilnoga koncepta. Time pokazuju podudarnost fluktuacije identiteta i prostora grada te zastupaju tezu o binarnoj opoziciji urbanog i ruralnog, odnosno grada i predgrađa kao različitih sredina koje pojedincu pružaju ne nužno sretnije, ali ipak različite mogućnosti.

„London u romanima Andree Levy: nerealne predodžbe i breme karipskog nasljeđa“ autorice Vesne Ukić Košta nastavlja se na problematiku nestabilnog identiteta i polazi od tvrdnje Michaela Perfecta da London, a s njime i Britanija, nikada nije bio poprište bjelačke monokulture (86), što je došlo do izražaja nakon Drugoga svjetskog rata i zakona koji je svim stanovnicima Commonwealtha omogućio britansko državljanstvo i potaknuo imigraciju. Analizom četiriju Levynih romana (*Every Light in the House Burnin'*, *Never Far From Nowhere*, *Fruit of the Lemon* i *Small Island*), Ukić Košta ilustrira iskustvo crnačke žene prve ili druge generacije jamajčanskih doseljenika u suvremenom britanskom društvu i problematizira „monolitn[i] koncept nekad

pretežno bijelog ('engleskog') i novog puno šire zahvaćenog koncepta 'britanskog' identiteta“ (87). Poprište sukoba crnačkih Britanaca s Jamajke i bjelačkih Engleza u Levynim romanima uvijek je urbani i navodno civilizirani London, koji istodobno funkcionira kao mjesto diskriminacije i odbacivanja crnačkih protagonist(ic)a, ali i dovoljno dobro mjesto za život.

Jayne O. Ifekwunigwe u radu „(Još) Jedan engleski grad: multietničnost, (post)moderni trenutci i strateške pripadnosti“ ogleda vlastita etnografska istraživanja obitelji i sjećanja o britansku popularnu kulturu na temu rase i (multi)etniciteta. Pritom se grad nameće kao multirasno i multikulturalno središte podobno za analizu, a njegova konstrukcija kao neodvojiva od onih koji ga nastanjuju. Slično kao u prethodnom radu, Ifekwunigwe tvrdi kako i teorija i praktična iskustva miješane rase nalažu da se identitet konstruira u prostoru i pomoću njega te da grad istodobno omogućava zbližavanje stranaca i hibridnost rasa i etniciteta, ali i uključuje seksizam, klasno ugnjetavanje i etničku diskriminaciju. Rasno označeni identiteti u društveno konstruiranim urbanim prostorima podložni su perpetuizaciji i nadzoru, uz pretpostavku normativnog crnačkog identiteta (116), odnosno identifikacije pripadnika miješane rase s crnačkim roditeljem, pri čemu autorica navodi važnost pitanja kako prihvatiti crnački identitet i kao predmet diskriminacije i kao dio kulturnog nasljeđa pojedinca.

Treće poglavlje, *Velegrad od romantizma do danas*, otvara rad „London u djelima Virginije Woolf“ Monike Šincek Bregović, koji razmatra slavljenje industrijaliziranog Londona kao prostora oslobođenja od nametnutih okova identiteta, odnosno kao prostora identitetske pluralnosti koju utjelovljuje ponajprije protagonistica *Gospođe Dalloway*, ali i likovi drugih Woolfinih djela, poput eseja „Ulično lutanje“ i zbirke eseja *Prizori iz Londona*. Pozivajući se na viđenje grada prema Raymondu Williamsu, kao poticajne i civilizirane zajednice, te na Neumanovo pripisivanje tehnootimizma većini modernističkih tekstova, Šincek Bregović uočava i jedno i drugo u liku flaner(ic)a ili šetač(ic)a (gospođe Dalloway i anonimne protagonistice eseja), što odražavaju futuristički zanos urbanim ulicama i industrijalizacijom kao stvorcem londonske turističke baštine. Naglašava se da Woolfina djela, kao modernistička, ne valja shvaćati jednodimenzionalno te da onkraj slavlja „urbane pastorale“, kako su njezin doživljaj grada opisali Kevin R. McNamara i Timothy Gray (131), Woolf ističe i nostalgiju za uništenim zelenilom. Ipak, tumačenje navedenih djela sugerira koncept velegrada kao poticajne i oslobađajuće sredine koja svjedoči recipročnom utjecaju pojedinca i prostora.

Fran Cettl u radu „Postapokaliptične ruševine Mary Shelley i H. G. Wellsa: moderna država u ratu s Prirodom“ analizira izumiranje ljudske vrste u

obliku razrušenoga grada u Shelleyu *Posljednjem čovjeku* i Wellsovu *Ratu svjetova* – kao posljedice kuge kod Shelley te invazije izvanzemaljaca kod Wellsa – pozicionirajući grad kao prostor civiliziranosti i dobrostanja, uništen pretjeranom tehnologizacijom i otuđenošću. Otudenost čovjeka kod Shelley prikazana je kao biopolitička katastrofa koja dolazi iz kolonijalnog prostora Amerike u civiliziranu urbanu Europu, dok u Wellsovu romanu odgovara Heideggerovu upozorenju na tehnološko zagađenje i uništenje koji vode dehumanizaciji tako što čovjek postaje istodobno „animaliziran i tehnologiziran“ (146). Cettl to potkrjepljuje Wellsovim Marsovcima, čije je s tehnologijom sraslo tijelo upozorenje protiv smrti ljudske autentičnosti. Istodobno, pretjeranoj tehnologizaciji koja je uništila ljudsku prirodu i grad, a na koje romani gledaju nostalgичno, Cettl suprotstavlja biopolitičko uređenje moderne države i zakonsko nasilje koje se unutar nje provodi u svrhu očuvanja „vrjednijeg“ života, kako ga shvaćaju i Heidegger i Agamben (148–149), s prirodnom katastrofom kao kaznom za ratno nasilje modernih država.

U „Fragmentu i formi modernističkog grada“ Arnold Weinstein nastavlja proučavati urbani grad u modernističkim djelima i vraća se *Gospođi Dalloway*, ali i obuhvaća Eliotovu *Pustu zemlju*, Joyceova *Uliksa*, Dos Passosov *Manhattan Transfer*, Ellisonova *Nevidljiva čovjeka* i nekoliko romana izvan anglofonske književnosti, kao i druge žanrove (dramu) i medije (film). Usredotočen na žanrovske i formalne odrednice isprepletene s prikazima raznih velegradova (Londona, Dublina, New Yorka i dr.), Weinstein uočava intelektualnost tekstova na dijakronijskoj i sinkronijskoj, modernističkoj (inter) nacionalnoj razini. Moderni grad ponovno se potvrđuje kao poprište djelovanja flanera/šetača te se tumači kao prožimajući utjecaj na roman i njegova pojedinca, čiji sentiment varira između modernističkoga zanosa industrijalizacijskim i individualizacijskom mogućnostima i otuđenja, „grad[a] (...) strojeva smrti“ (172).

Rad Rafaele Božić, „Američki grad Iosifa Brodskog: od provincije do megalopolisa“, vrijedan je doprinos zborniku usredotočen na poeziju. U njemu se analizira prikaz američkoga grada (Ann Arbora, Princetowna, New Yorka) u pjesmama ruskoga imigranta Iosifa Brodskog. Božić navodi da u pjesmama većinom progovara o Rusiji i rodnom Sankt-Peterburgu nauštrb Sjedinjenih Američkih Država te da je u potonjoj poeziji vidljivo poimanje američkih gradova kao malih, provincijskih sredina. Premda broje više od stotinu tisuća stanovnika, poput grada Ann Arbora blizu Detroita, Brodskij ih opisuje kao skromne. Shodno provincijskom doživljaju, urbani prostor u tim pjesmama ispunjen je dosadom i monotonijom. Pritom opisi prirode zauzimaju veliko mjesto u poeziji Brodskoga, a tek u njegovim pjesmama o New Yorku dolazi do izražaja „masov-

nost megalopolisa“ (186) s kaotičnim prometom i nebrojenim neboderima, no i tu prevladava doživljaj prirode, poistovjećujući automobile s krdom životinja.

Četvrto i zadnje poglavlje, *Urbani element i multimedija*, otvara rad Zlatka Bukača „Nestajanje urbanog i fragmentacija narativa u videoigri *Everybody's Gone to the Rapture* Dana Pinchbecka“. Šireći žanrovski opseg zbornika, Bukač analizira narativni potencijal videoigara na primjeru uništena grada Yaughtona u Pinchbeckovoj videoigri. I u tome mediju zamjetan je motiv flanera ili šetača, i to kroz lik igrača koji hoda napuštenim urbanim prostorom videoigre i sukreira narativ igre, a koji kroz „prisutnost sada neprisutnog života“ (201), tj. prizore naglo prekinute urbane svakodnevice masivno pobijene populacije Yaughtona kod igrača izaziva osjećaje nelagode i užasa. Tako je i u dotičnoj videoigri vidljiva međuovisnost grada i čovjeka; igrač odabire narativne elemente u videoigri koji oblikuju njegov doživljaj virtualnog urbanog, a ono se zauzvrat odražava na pojedinca izazivanjem nelagode i straha zbog upadljive odsutnosti ljudi kao nužnih sastavnica urbanog prostora.

Zbornik zaključuje rad „Grad kao projekcija uma u filmu *Grad tame*“ Silvane Dunat, čija slojevita raščlamba filma Alexa Proyasa kroz teorijsko-metodološki okvir konceptualne metafore i konceptualne integracije povlači paralele između grada, filma i uma. Pomoću shema „SPREMNİK“, „IZVOR-PUT-CILJ“ te „SVJETLO-MRAK“, analizira se medij filma, urbani prostor grada i ljudski um na specifičnom primjeru filma *Grad tame*. Sva tri elementa funkcioniraju kao spremnik sjećanja, ali i kao prostorni i vremenski spremnik; film je omeđen spremnikom (i mrakom) kinodvorane, grad je spremnik kolektivnog sjećanja i društvenih pravila, a um spremnik identiteta pojedinca. To se očituje u *Gradu tame* kao manipulacija sjećanja građana koji žive u spremniku grada koji su okupirali izvanzemaljci, a izvan kojega ne postoji ništa. Njihovo onemogućeno kretanje prema cilju, osvješćivanju sjećanja, istodobno funkcionira kao nemogućnost izlaska iz mraka, odnosno stjecanje znanja. Promatrajući film, grad i um kroz te sheme i konceptualne metafore, rad vidi grad kao mentalni prostor te svjedoči o podudarnosti filma i velegrada te nestabilnosti identiteta.

Iz svega navedenog razvidno je da analizirani mediji i žanrovi urbani prostor predstavljaju kao metaforu mračne, nasilne i (auto)destruktivne strane ljudske prirode, kao odraz dinamičnosti ljudskog rasnog, etničkog i seksualnog identiteta, kao utjelovljenje prosvijećenosti i tehnologizacije života koju slave modernisti te kao apokaliptični posthumani prostor. Također je razvidno da u analizama prevladavaju djela koja tematiziraju London, no raznolika tumačenja i doživljaji istoga grada svjedoče o multiplicitetu književnoteorijskog sadržaja

koji reflektira političku, ekonomsku, društvenu i drugu stvarnost i njezinu neprestanu mijenu pod utjecajem pojedinca i s utjecajem na njega. Raznolika viđenja odnose se primarno na binarnu opoziciju urbanoga (grada) i ruralnoga (predgrađa, sela) kao civiliziranoga i neciviliziranoga te slavljenja industrijalizacije i tehnologizacije nasuprot njihovom degenerativnom učinku na ljudsku prirodu. Zbog toga je moguće zaključiti da je zbornik uspješan u

svojem cilju poticanja daljnjih rasprava o urbanom prostoru u ponuđenim teorijsko-metodološkim okvirima, a osim bogatog i raznovrsnog sadržaja, pohvalno je i eksplicitno navođenje prevoditeljica radova M. Maczynske (prev. Nikolina Baraba i Sara Ergović), J. O. Ifekwunigwe (Dora Ištuk) te A. Weinsteina (Melanija Šajnović), na koju se praksu trebaju ugledati sve znanstvene publikacije.